

Jord

– mylla, mark och makt

FRI TANKE

Innehåll

<i>Roland von Bothmer, Håkan Wallander, Sven-Olle R Olsson</i>	
Prolog – en jordig början	7
<i>Erland Mårald</i>	
Vad är Jord? En relationshistoria	13
<i>Tomas Lundborg</i>	
Jord och liv	45
<i>Håkan Wallander</i>	
Hur jord bildas – exemplet Surtsey	61
<i>Leif Johansson</i>	
Berggrundens betydelse för hälsa och välbefinnande	89
<i>Torbjörn Fagerström</i>	
Jordbruket, växtförädlingen och kretsloppen	107
<i>Urban Emanuelsson</i>	
Jord och landskap	125
<i>Eivor Bucht</i>	
Jord att bruka och att betrakta – iakttagelser och reflexioner	147

Jonas Frykman

Jorden vi ärvde – konflikt och kontinuitet
på svensk landsbygd. 161

Sven Rosborn

Vårt jordiga kulturarv. 181

Cajsa S. Lund

Jordisk musik – forntida toner, speglade i fynd
från jorden 209

Martin Ragnar

Terroir – ett grundbegrepp för
lokalproducerad mat 229

Cecilia Nelson

Land Art 247

Martin Lind

”Härlig är jorden” – om jord och religion. 257

Bengt Hansson

Jord – mylla, mark eller makt?
Etiska och filosofiska reflektioner 273

Epilog. 283

Presentation av författarna 285

*Roland von Bothmer, Håkan Wallander,
Sven-Olle R Olsson*

Prolog – en jordig början

År 2015 proklamerade FN:s 68:e generalförsamling det internationella jordåret. Detta skulle implementeras av FN:s jordbruksorganisation FAO (Food and Agriculture Organization). Syftet var att lyfta fram den fundamentala betydelsen av jord för allt mänskligt liv och att informera om jordarnas betydelse för matsäkerheten, för anpassning till klimatförändringar, för fattigdomsbekämpning och för en hållbar utveckling.

FAO:s generalsekreterare/Director General José Graziano da Silva skrev i samband med att jordårets inleddes: ”Den mångfaldiga betydelsen av våra jordar är ofta obemärkt. Jordarna har ingen röst och få människor försvarar dem. De är våra tysta allierade i matproduktionen.”

Våra jordar är basen för en hållbar matproduktion. Vi har tagit jorden och jordarna för självklara men jordens hälsa är en garanti för framtiden. Jorden vi trampar på är av största vikt för allt levande på land. Med tanke på den alarmerande hastighet

med vilken världens jordar håller på att förstöras är det viktigt att fästa uppmärksamheten på jord som en värdefull resurs som måste bevaras och utnyttjas skonsamt. Från jorden får vi en stor del av vår föda och jorden hyser den största biologiska mångfalden vi känner till på vår planet och här lever många sällsamma organismer. Alla dessa mikroorganismer och småkryp utför livsnödvändiga tjänster genom att cirkulera näring, rena dricksvatten och bryta ner giftiga substanser. Det översta

Det kryllar av liv i jorden. Kvalster och småringmaskar blandar om och finfördelar dött organiskt material så att svampar och bakterier lättare kan frigöra näringen. Många svampar bildar nätverk av mycel. En del av dessa lever i symbios med växter och hjälper till med näringsupptaget mot att de får kolhydrater i utbyte. – Foto: Andy Murray och Andy Taylor.

lagret av världens jordar innehåller mer kol än atmosfären, och om vi sköter jordarna på ett hållbart sätt kan vi försäkra oss om att kolet hålls bundet i jorden och inte försvinner upp i atmosfären och ökar den globala uppvärmningen.

Människans historia har varit beroende av hur vi skött eller misskött våra jordar. Människan och hennes föregångare levde som samlare och jägare i 100 000-tals år i balans med naturen. Påverkan av jorden var försumbar – man levde på räntan men rörde inte kapitalet. Den stora förändringen kom med jordbrukets intåg för ungefär 10 000 år sedan, med början i Mellanöstern. Man domesticerade djur och växter, man brände skogen för att starta svedjebruk, och man ledde om vattendragen. Det var ett vinnande koncept och bruket av jorden, agrikulturen, spred sig snabbt över världen. Den mänskliga populationen ökade och med den också intensiteten hos exploateringen. I början var det en skonsam påverkan på jordens ekosystem men i takt med populationens tillväxt och speciellt under de senaste 150 årens tekniska och biologiska utveckling har jordens status snabbt förändrats. För drygt 100 år sedan när allt gjordes för hand och med hjälp av enkla redskap tog det 250 timmar att skörda och tröska en sädesåker. Med hjälp av modern teknik och stora maskiner tar samma arbete 5 minuter. Belastningen på jorden är mångdubblad.

Under historiens lopp har människan framförallt sökt sig till de bördigaste områdena där byar och senare städer växt upp, vilket innebär att man redan från början har naggat på

den goda jorden. Det moderna jord- och skogsbruket, gruvnäringen, urbaniseringen och andra mänskliga aktiviteter tär på kapitalet – den goda jorden – och har resulterat i en snabb utarmning som riskerar kommande generationers utkomst och överlevnad. Våra möjligheter att påverka det biologiska livet och vår fysiska miljö har aldrig varit större. Det medför också större ansvar och försiktighet vid bruket. Vi behöver lära oss mer om det komplexa ekosystemet i jorden och dess orsakssammanhang. Vi behöver få en säkrare matproduktion och utveckla våra odlingstekniker och transportsystem där närproducerade livsmedel är en viktig ingrediens.

Våra jordar är dock så mycket mer än den geologiska och biologiska sfären. Jord är också ett laddat begrepp. Jorden bevarar spåren efter tidens flöde och berättar med sina på många ställen tjocka kulturlager. Den är ett arkiv över människans historia och utveckling. Biologiska evolutionsprocesser och geologiska förändringar kan följas i olika strata.

Jordens bördighet har varit grunden för alla stora kulturer på vår planet, och krig har utkämpats för att mätta hungern efter bördig jord. Under millennierna har jorden haft en stor symbolisk betydelse, ”Av jord är du kommen...” och ”fosterjorden” är uttryck som visar det laddade värdet som jorden och myllan har. Att äga och bruka sin egen jord har under alla tider varit en drivkraft hos människan.

Jorden har också en speciell betydelse i den mänskliga kulturen. Konst, litteratur och musik har tagit utgångspunkt i

jorden vi står på. Många stora författare har haft jord som inspirationskälla och utgångspunkt för sina verk. För de två nobelpristagarna Pearl S Buck (nobelpris 1938) och Mo Yan (nobelpris 2012) står jorden i centrum för deras kanske mest kända romaner. I Pearl S. Bucks *Den goda jorden* från 1931 rör sig handlingen kring huvudpersonen, bonden Wang Lung. Han vet att jorden är liv och välstånd; man kan vara utan det mesta men inte den goda jorden. Mo Yans stora episka verk *Det röda fältet* (1986) utspelas också i Kina och behandlar ockupation, inbördeskrig och fejder under flera generationer och med de röda Sorghum-fälten och jorden i centrum.

Jord är idag en bristvara. Hur ska kommande generationer förvalta jorden? Spänningen mellan urban tillväxt och rurala produktionsbehov är tydlig. Klimatförändringarna och minskningen av den biologiska mångfalden är påtaglig. Vi lever i människans tidevarv, Antropocen, och i dag är det vi som styr jordens naturgeografi. Är det en slump att ”rädda våra själar”, Save Our Souls (S.O.S.), låter så lika ”rädda våra jordar”, Save our Soils? Ande och materia är nära förbundna och att rädda den värdefulla jorden bidrar också till att rädda oss själva. Är det också en slump att den jorden vi odlar i är homonym till planeten Jorden vi bor på – när den astronomiskt korrekta termen egentligen är planeten Tellus?

Med denna essäantologi vill vi belysa komplexiteten i begreppet jord och hur dess betydelse genomsyrar hela vår tillvaro. Den är ett möte mellan humaniora, naturvetenskap

och agrikultur och syftar till att öka kunskapen och förståelsen om vår sköna och sköra jord.

Evert Taubes *Änglamark* sammanfattar på fyra korta rader skönheten och betydelsen av den jord vi bebor:

Kalla den änglamarken eller himlajorden om du vill
Jorden vi ärvde och lunden den gröna
Vildrosor och blåsippor och linblommor och kamomill
Låt dem få leva, de är ju så sköna